

Het verlangen naar de Oriënt

Alexander de Grote (356 - 323 v. Chr.) is een van de oudste Europese non-fictionele helden waarvan de naam nog steeds doorklinkt in de westerse geschiedenis. Het verhaal vertelt het leven van deze Macedonische strijder die zich uiteindelijk de koning van Azië zou noemen. Het verhaal van Alexander begint wanneer hij op zijn 20ste koning (336 v. Chr.) wordt van het toenmalige machtige Macedonië, met een van de gevaarlijkste legers op aarde. Om zijn naam te vestigen is het van noodzaak om ten strijde te trekken. Zijn doel wordt het veroveren van het machtige Perzië, wat men op dat moment ziet als het machtigste rijk op aarde. Alexander brengt, na verschillende strategische veldslagen, het Perzische rijk in 331 v Chr. ten val tijdens de slag bij Gaugamela, waarna hij zich vestigt in het paleis in Persepolis, de belangrijkste vesting van de Perzen (Stoneman, 2012). Wanneer Alexander in de Indusvallei zelf bijna dodelijk gewond raakt is hij genoodzaakt zich terug te trekken. Na twaalf jaar op de troon te hebben gezeten overlijdt Alexander op 32-jarige leeftijd in Babylon aan een onbekende ziekte die hij heeft opgelopen. Het is hem gelukt om Egypte, Iran, Irak, Afghanistan en Pakistan te veroveren een gebied dat door zijn centrale locatie al eeuwen een machtspositie oplevert (Stoneman, 2012). Wie het gebied in handen heeft, kan de handel controleren. Alexander is daarmee de eerste Europese koning van een wereldrijk.

De legende van Alexander is (hoogstwaarschijnlijk) vastgelegd door de twee biografen Callisthenes (ca. 360 - 327 v.Chr.) en Plutarchus (ca. 46 - 120 n.Chr.). Toch romantiseert en verspreidt men het verhaal pas voor het eerst in de 3^e en 4^e eeuw, waardoor het aan populariteit wint. Het verhaal behoort tot de canon van de Europese literatuur. Het heeft bijgedragen aan het beeld van een verleidelijke maar ook gevaarlijke Oriënt.

Aan de ene kant vervult de representatie van de Oriënt de drang om zich te verwonderen, te dromen over de rijkdommen. Het representeert de romantiek van het ontdekken en verkennen van nieuwe gebieden. “Alexander insists on going where Hercules did not dare. [...] Alexander

encounters further marvels, exploring until there is no more to be found” (Akbari, 2009). Aan de andere kant ziet de Oriënt in de middeleeuwen de Katholieke Kerk gezien als barbaars en monsterlijk, volkeren zonder normen en waarden, die elkaar opvreten. Een gebied met een onbekend klimaat en een verraderlijke natuur (Phillips, 2014).

Een klassieker die in de Middeleeuwen heeft bijgedragen aan de Europese identiteit en het beeld van de Oriënt is *Il Milione* (1298) (The Travels of Marco Polo of De wonderen van de Oriënt), een bundel met de reisverhalen van Marco Polo geschreven door Rustichello da Pisa rond het jaar 1300. Een belangrijk figuur in het boek is de Mongoolse heerser Koeblai Khan die in de 13e eeuw beschikt over het machtigste Rijk op aarde. Rustichello da Pisa beschrijft uitgebreid de feesten, zijn hofhouding, de jachtpartijen en de oorlogen. De Mongolen waren ook in bezit van de bekende zijderoute waarmee Europeanen door Azië kunnen reizen. Verder beschrijft het boek verschillende uitvindingen die niet bekend zijn onder Europeanen, zoals asbest dat onbrandbaar is, papiergeld en het gebruik van steenkool. Azië liep cultureel en intellectueel voor op Europa (Rietbergen, 2006). Naast de grootsheid van Azië die

veelvuldig ter sprake komt geeft het boek *Il Milione* ook een minder rooskleurig beeld van de Oriënt. Het boek beschrijft ook oppervlakkig de minder ontwikkelde praktijken (in de ogen van Europeanen) die haaks staan op hun Christelijke achtergrond.

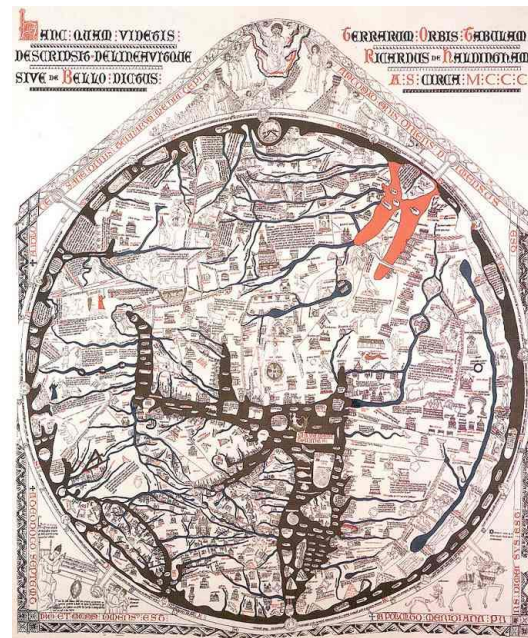

Fig. 1 Mappa Mundi, 1280

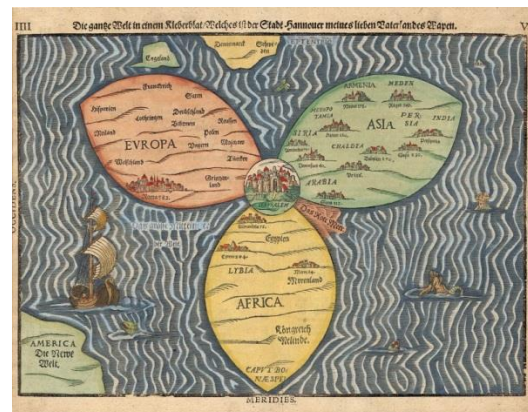

Fig. 2 Bünting Clover Leaf Map, 1590

Anders dan het veroveringsverhaal van Alexander de Grote gaat het in het geval van Marco Polo om een reisverslag, dat voor die tijd enorm veel inzicht geeft in een grotendeels onbekende cultuur en gebied. Het verhaal is mede verantwoordelijk voor het romantische beeld van de ontdekkingsreiziger (Phillips, 2014).

Het verhaal *Il milione* heeft Christoffel Columbus geïnspireerd om in 1492 India te reizen door de Atlantische Oceaan over te steken. Tot dan toe durfde niemand de Atlantische Oceaan over te steken (de IJslander Leif Eriksson na die 500 jaar eerder van het bestaan van Amerika afwist). Niemand durft de tocht te maken of te financieren, omdat de afstand van Europa naar Azië via de Atlantische Oceaan niet bekend is. Christoffel Columbus maakte een (onrealistische) schatting gebaseerd op de verhalen van Marco Polo. Voor het Spaanse koningspaar is er nog een derde factor die hen doet besluiten deze overtocht te financieren (Enterline, 2002). Dit is het feit dat het aan het einde van de 13e en 14e eeuw steeds moeilijker wordt om via land naar het Oosten te trekken (Phillips, 2014). Zowel de Mongolen als de Ottomanen hadden een handelsbarrière voor het Christelijke westen gecreëerd. Door deze handelsboycot zien diverse machthebbers en entrepreneurs in Europa zich genoodzaakt om de reis naar Indië via het Westen te maken.

Toen Columbus en zijn mannen voet aan wal zetten in Amerika hadden ze niet gelijk door dat ze te maken hadden met een nieuw continent, wat blijkt uit het feit dat ‘native Americans’ Indianen werden genoemd (Grafton et al., 1995). Europeanen geloven tot dan toe niet dat het mogelijk is dat er nog een ander continent kan zijn (Enterline, 2002). De Bijbel is namelijk duidelijk over het feit dat de wereld bestaat uit de continenten Europa, Azië en Afrika. Het bestaan van Amerika ondermijnt daarmee de kennis van de Katholieke Kerk. Voor de Katholieke Kerk, waarvan wordt geacht dat zij alle kennis bezit, is het van belang dat ze Amerika kan verklaren. Dit heeft de Kerk, volgens het boek *New worlds, ancient texts* van Anthony Grafton et al., als volgt gedaan:

They left European notions of history and civilization intact. They did not shake but confirmed European prejudices about the superiority of white Christians to those of other breeds and creeds. The New World proved easy to reconcile with the biblical account of human history and the classical accounts of the physical world.

(Grafton et al., 1995, p. 6)

Het vertrouwen in de Bijbel blijft onaangetast, omdat Europeanen zichzelf wijsmaken dat de Indianen qua gewoontes en gedrag niet veel verschillen van andere samenlevingen in de Oriënt. Een andere reden is, dat Europeanen zichzelf hadden wijsgemaakt dat Amerika het beloofde land is, een paradijs op aarde. Hier kunnen de mensen een nieuwe samenleving bouwen met eerlijke kansen. Thomas More prikkelt dit beeld met een boek als *Utopia* (1516).

De moderne zoektocht

Vanaf ongeveer 1500 is het niet langer alleen de Katholieke Kerk die verantwoordelijk is voor het beeld van de Oriënt. Het is zo verweven met de Europese identiteit dat denkers, kunstenaars, politici enzovoorts ook het idee van de Oriënt zijn gaan bevestigen. Daarom is het beeld van de Oriënt dat in de Middeleeuwen door de kerk in leven is gebracht tot op de dag van vandaag nog voelbaar. Wel begint men tijdens de Romantiek nieuwe ideeën te ontwikkelen, maar wel op basis van het vertrouwde paradigma. Een voorbeeld hiervan is Jean-Jacques Rousseau die de Indianen omschrijft als ‘nobeles wilden’. Rousseau gaat zo ver om te zeggen dat de eigen samenleving wordt beheerst door voorschriften en regels die het ‘echte’, natuurlijke en oorspronkelijke zelf onderdrukken. ‘Rousseaus’ pleidooi voor de natuurlijke mens, die ruimte aan zijn gevoelens laat en zo ‘zichzelf kan zijn’, legt een basis voor het moderne mensbeeld dat sinds de romantiek niet meer afwezig is geweest’ (Doorman, 2004, p. 25).

Tijdens het modernisme romantiseert de westerse samenleving de Oriënt op een nieuwe manier. De westerse burger wil niet alleen naar de Oriënt afreizen om zich een Alexander of Marco Polo te wanen, maar hij wilt zichzelf vereenzelvigen met de mensen uit het gebied. Europeanen willen ontsnappen aan de dagelijkse sleur. Pas wanneer de westerse burger zich hiervan ontdoet en de verplichtingen die daarmee gepaard gaan, is hij in staat om authentiek te handelen. Marshall Berman omschrijft in *All that is solid melts into air* een modern mens als volgt: “To be modern is to find ourselves in an environment that promises adventure, power, joy, growth, transformation of ourselves and the world.” (Berman, 1982, p15)

Ook Berman beschrijft de Oriënt als tegenhanger van de westerse cultuur die gekenmerkt wordt door zijn ratio. Volgens het Westen leven mensen in de Oriënt veel dichter bij hun eigen natuur en zijn ze daarmee trouw gebleven aan hun authentieke zelf. Met deze gedachtegang zijn ook bepaalde tradities, zoals yoga, geïntegreerd in het Westen. De authentieke ervaring vraagt om momenten waar spontaniteit, emoties en lichamelijke beleving hoogtij vieren, een moment waarbij men uit zijn dagelijkse routine wordt getrokken.

Expeditie naar Egypte

Aan het einde van de 18^e eeuw begint Napoleon Bonaparte aan zijn expeditie naar Egypte. Er zijn twee redenen voor deze expeditie. In het boek *Napoleonic Egyptian Scientific Expedition and the Nineteenth-Century Survey Museum* (2009) beargumenteert Erin Peters dat er naast de morele er nog een praktische reden is voor de expeditie naar Egypte. Door de expeditie kreeg Napoleon controle over een belangrijke handelsroute naar India. De officiële reden die toendertijd naar buiten is gebracht is dat Frankrijk Egypte zou bevrijden van de heerschappij van de Mammelukken die toen over het land heersten. Ze bespreekt dit als volgt:

The foreign minister, Charles Maurice de Talleyrand, explained to the French Directory that the purposes of the Egyptian campaign were to make Egypt a French dependency, to restore the cradle of civilization and, by the destruction of barbarous tyranny, to bring back material prosperity!

(Peters, 2009, p.11; Woolf, 1992)

Wat ook heeft meegespeeld was dat Napoleon zich graag liet inspireren door Alexander de Grote en gefascineerd was door de Oriënt. Deze fascinatie blijkt uit het feit dat hij naast militairen ook een team van 167 intellectuelen - ingenieurs, kunstenaars, cartografen, botanici en wiskundigen – had meegenomen om elk aspect van de Egyptische beschaving te bestuderen (Peters, 2009). Tijdens de Franse bezetting verschijnen er verscheidene publicaties over hun activiteiten in het journal *La Decade Egyptienne* (Peters, 2009). Hoewel de Franse militaire inval in Egypte mislukte en de heerschappij van Napoleon over het land maar van korte duur was, zou de culturele campagne van de geleerden een blijvend effect hebben op de Europese cultuur (Peters, 2009).

Al de bevindingen die tijdens de expeditie werden gedaan zijn achteraf gebundeld in het populaire werk *The Description de l’Egypte* (Lane, 1809). Naast de grote hoeveelheid documentatie, hadden de Fransen ook authentieke artefacten in beslag genomen. De meeste van deze artefacten zijn terecht gekomen in het Louvre en het British Museum (Peters, 2009). Deze musea maakten het voor de normale burger voor het eerst mogelijk om een voorstelling te maken van hoe Egypte en de Oriënt er uit moet hebben gezien. Toen Groot-Brittannië in 1882 Egypte bezette was het daarom niet zomaar een kolonie voor hen. Het was een triomf, een pronkstuk, waarmee de Engelsen hun macht en kennis konden laten zien (Peters, 2009).

De Oriënt in de kunst

De artefacten in de diverse musea hebben vele kunstenaars geïnspireerd, waaronder de Franse kunstenaar Paul Gauguin. Gauguin wordt vaak aangehaald, zo ook in de *Eeuwige schoonheid* (Gombrich, 1969) als de Europese kunstenaar die de westerse beschaving met al zijn conventies achter zich laat om op zoek te gaan naar het eenvoudige authentieke leven. Gauguin vond dat Europese kunstenaars niet meer in staat te zijn om de diepte van hun gevoel te uiten. Hij zag de primitieve Tahitiaanse cultuur als zijn redding en vertrok in 1891 naar Tahiti. Hij was er trots op dat critici zijn werk barbaars noemden. Hij negeerde de regels van de westerse schilderkunst om de onbedorven intensiteit van de exotische cultuur te vangen.

Gauguin's fascinatie met de Oriënt zou zijn aangewakkerd door de Wereldtentoonstelling in Parijs, die op 6 mei 1889 geopend wordt. De koloniale tentoonstelling had als doel mensen te overtuigen van het belang van de Franse kolonisatiedrift. Het boek *Van Gogh en Gauguin* omschrijft de Wereldtentoonstelling als volgt:

De tentoonstelling bestond uit paviljoens waarin kunst, gebruiksvoorwerpen en zelfs inwoners van het overwonnen grondgebied – in nagebootste woonomgeving – te bezichtigen waren. Het was een vertoning van het Exotische, ten tonele gebracht voor het Parijse publiek.

(Druick & Kort Zegers, 2002, p.45)

Het op waarheidsgetrouwe wijze presenteren van exotische voorwerpen stond toendertijd nog niet hoog op de agenda. Dit blijkt uit het feit dat de objecten niet altijd waren gekoppeld aan de juiste cultuur. Gauguin ziet deze allesomvattende tentoonstelling met kunst uit verre oorden en voorbije tijden als een mogelijkheid om een syncretische, beeldende stijl te creëren (Druick & Kort Zegers, 2002). Het is de droom van Gauguin en Vincent van Gogh om Parijs te verlaten voor een exotisch oord. Het idee is ontstaan na het lezen van het boek *Le mariage de Loti* (1880) van Pierre Loti waarin hij de natuur van Otaheite [Tahiti] beschrijft. Uit het boek *Van Gogh and Gauguin* heb ik het volgende citaat gehaald, waarin Van Gogh naar zijn broer Theo schrijft over zijn droom:

What Gauguin tells of the tropics seems marvelous to me,” he wrote Theo, “surely the future of a great renaissance in painting lies there.” Arles would now become

merely a ‘way station’ between Europe and sunnier, more exotic regions. Vincent’s embrace of the studio of the tropics also nicely resolved his differences with Gauguin over the exact nature of an ideal community of artist.

(B. Collins, 2001, p. 131)

In de maanden na de dood van Vincent Van Gogh, neemt Gauguin de eerste voorbereidingen om hun droom, een Atelier in de Tropen, alsnog te verwezenlijken. In 1891 vertrekt hij naar Tahiti. In het boek *Van Gogh en Gauguin* schrijven Druick en Kort Zegers als volgt over de reden van Gauguin’s vertrek:

Het bedenken van een revisionistisch exotisme om de inheemse bevolking en haar cultuur weer te geven. Hiervoor was een grotere sprong nodig van etude naar tableau. Hij vatte het plan op om zijn verbeelding te laten wortelen in het werkelijke leven van Tahiti, met de bedoeling mensen te schilderen die zich waarachtig ‘Maori’s zouden presenteren, niet als de modellen uit de ateliers van Parijs.

(Druick & Kort Zegers, 2002, p337)

Zijn droom eindigt in een grote teleurstelling, toen bleek dat er weinig culturele artefacten op het eiland aanwezig waren. Dit leidde ertoe dat Gauguin beeltenissen uit de Javaanse, Egyptische en Griekse cultuur ging integreren in zijn werk om de Tahitiaanse cultuur in scène zette. Hij gebruikte de schetsen die hij had gemaakt in musea in Parijs. Critici beschuldigen hem er indertijd van dat hij zich primitiever dan de primitieven voorstelt, ook wel het ‘Gauguinisme’ genoemd. In die tijd zijn er meerdere critici die twijfelen aan de oprechtheid van Gauguin en zijn authenticiteit. Zijn doel om de oorspronkelijke cultuur vast te leggen is volkomen mislukt en heeft uiteindelijk geleid tot zijn dubieuze reputatie (Druick & Kort Zegers, 2002).

Niettemin kennen we Gauguin als de kunstenaar die de westerse cultuur achter zich laat, op zoek naar de authentieke cultuur van een exotisch land, en tot de ontdekking komt hoe weinig er nog over is van de cultuur door kolonisatie. Gauguin kiest ervoor om toch het stereotype, en zijn droom, in leven te houden. Tegenwoordig spelen deze stereotypes nog steeds een rol. Toch is de maatschappij zich steeds bewuster geworden van de hybridisering van de samenleving. Kunstenaars zijn nu veel meer in staat deze hybriditeit te onderzoeken en stereotypen of sociale identiteiten te bevragen.

In 2012 reageert Luc Tuymans op de ‘naïeve’ houding van Gauguin met de serie *Allo!*, gebaseerd op *The moon and sixpence* (1942), een verfilming van de gelijknamige novelle van de Britse auteur William Somerset Maugham uit 1919. De hoofdpersoon uit het boek en de film is geïnspireerd op Paul Gauguin, die vrouw en kinderen in de steek laat om naar Tahiti te verhuizen om zich daar volledig te wijden aan zijn artistieke roeping. Volgens Jan van Hove wil Tuymans met *Allo!* afrekenen met de mythische voorstelling van de bevlogen kunstenaar (Searle, 2012). Vooral uit deze scène, waarin het zwart-wit beeld kleur krijgt, fotografeert Tuymans enkele filmstills. Deze foto's dienen als voorbeeld bij het maken van zes schilderijen. Tuymans zegt: ‘his painting is his joke on modernism, dealing with fake ideas of the new, the exotic and the colourful’ (Searle, 2012) Zijn standpunt is duidelijk, westerse kunstenaars zouden zich niet langer naïef moeten opstellen.

Ondanks dat het naïef kan zijn om in de 21^e eeuw als Westerling te blijven geloven in de Oriënt, concludeer ik dat het afbeelden van niet westerse culturen als exotisch, mysterieus of primitief een onderdeel is van de westerse culturele geschiedenis, dat niet alleen negatief hoeft te worden uitgelegd. Verhalen over de Oriënt gaan vaak over verborgen rijkdommen en heldhaftige gebeurtenissen. Ze representeren de romantiek van het ontdekken en verkennen van nieuwe gebieden. Ook ziet het Westen de Oriënt als een plek waar de mens ‘zichzelf kan zijn’, waar hij niet zijn ‘echte’, natuurlijke en oorspronkelijke zelf hoeft te onderdrukken. Het is een plek waar men de westerse beschaving met al zijn conventies achter zich laat om op zoek te gaan naar het eenvoudige authentieke leven.

Akbari, S. (2009). *Idols in the east : European representations of islam and the orient, 1100-1450*. Ithaca: Cornell University Press

Berman, M. (1988). *All that is solid melts into air : The experience of modernity*. London: Penguin

Collins, B. (2001). *Van gogh and gauguin : Electric arguments and utopian dreams*. Boulder, CO etc.: Westview.

Doorman, M. (2004). *De romantische orde*. Amsterdam, Nederland: Prometheus.

Druick, D., Zegers, P., Gogh, V., Maler,, Gauguin, P., Maler, Frankreich,, & Art Institute (Chicago, Ill.). (2001). *Van gogh and gauguin : The studio of the south*. New York: Thames & Hudson.

Enterline, J., & Center for American Places. (2002). Erikson, eskimos & columbus : Medieval european knowledge of america. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Gombrich, E., & Houtzager, M. (1956). Eeuwige schoonheid : Inleiding tot de kunst (2e dr. ed.). Zeist: De Haan

Grafton, A., Shelford, A., & Siraisi, N. (1995). New worlds, ancient texts : The power of tradition and the shock of discovery (ACLS humanities e-book). Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press.

Peters, E. (2009). The Napoleonic Egyptian Scientific Expedition and the Ninetenth-Century Survey Museum [dissertatie]. Geraadpleegd van <http://scholarship.shu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1037&context=theses>

Phillips, K. (2014). Before orientalism : Asian peoples and cultures in european travel writing, 1245-1510 (1st ed. ed., The middle ages series). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Rietbergen, P. (2006). Europe : A cultural history (2nd ed. ed.). London: Routledge.

Searle, A. (2012, 4 mei). Adrian Searle encounters Luc Tuymans's Allo! Geraadpleegd van <https://www.theguardian.com/artanddesign/2012/may/04/luc-tuymans-allo-adrian-searle>

Stoneman, R. (Ed.). (2012). Book of alexander the great : a life of the conqueror. Retrieved from <https://ebookcentral.proquest.com>

Woolf, S. (1992). The construction of a european world-View in the revolutionary-Napoleonic years.